

ایستان هنر

مخدان طاهر کاشانی

کیانوش محتشدی

فهرست

- ۶ پیش از هر چیز
۹ نذرین، فاجه ایرانی
۱۲ خاندان طاهر کاشانی
۱۴ شهر، نامه‌ی خاندان طاهر کاشانی
۱۸ حجراب‌ها و لوحه‌های مزار خاندان طاهر
۲۰ پی‌نوشت و منابع

همه‌ی سپاس تقدیم به دکتر عباس اکبری
که راهنمایی‌هایشان موجب غنای کتاب حاضر گردید.

پیش از هر چیز

بیش از شصت قرن، مردمی که در فلات ایران زندگی می‌کردند، اندیشه‌ها و نمونی پدید آوردند که موجب بقای بشر و مایه‌ی تعالی مقادیر انسانی شد. در همین راستاست که میدان هنر ایران در موضوع و اسباب بسیار وسیع و گسترده بوده است. هنرمندان ایرانی، به‌ویژه سفالگران پیش از این هنرمندان کشورهای دیگر منطقه در توسعه‌ی تکنیک‌ها و این طرز آرای درهم‌پیچیده که طراحی و اجرای آن‌ها مستلزم چیره‌دستی و تخیل است، مهارت داشتند.

اما در سراسر تاریخ چه در سفالگری ایران و از میان شیوه‌های مختلف به‌کاررفته در سفالگری، نقاشی با لعاب «زرین‌فام» شاید یکی از دشوارترین روش‌ها به‌شمار می‌رود. البته عواملی هم چون ساخت بدنه‌هایی از جنس خاص، پیش‌ساز و سلیقه‌ی هنرمندان ایرانی در به‌کارگیری روش‌های جدید، در سبک کوره و نحوه‌ی احیا، همه و همه باعث تسریع پیشرفت این هنر صنعت در ایران گردید. اهمیت زرین‌فام به دلیل ویژگی‌های فنی این لعاب است. تنوع رنگ و نمایش قوس و قزح‌مانند آن، که در اکثر موارد به دلیل مستقیم حاصل تغییرات عواملی هم چون ترکیبات عناصر سازنده و فعل و انفعالات داخلی کوره است، این تکنیک را به یکی از جذاب‌ترین شیوه‌ی تزیین در عرصه‌ی هنر سفالگری ایران تبدیل نموده است. در هنر سفالگری، سال‌هاست که در زمینه‌ی پیدایش، تاریخچه، فرمول و تکنیک لعاب زرین‌فام، نظریات مختلفی مطرح گردیده است. هر چند تاریخچه‌ی تولید زرین‌فام در ایران، بر مبنای آثار تاریخی دهه‌های آغازین سده‌ی ششم هجری است، به نظر می‌رسد تاریخ ورود این تکنیک ویژه به ایران را باید در سده‌های پیش‌تر از این زمان پیگیری نمود. در این میان، تأثیر خاندان‌های هنرمند ایرانی، بر روند توسعه‌ی سفال‌سازی، به‌خصوص زرین‌فام، همواره از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نسب‌شناسی خانواده‌های سفالگر کاشان کمک می‌کند تا علت پیشرفت این تکنیک ویژه‌ی سفال‌سازی در این شهر را دریابیم.

خاندان طاهر که شایسته‌تر بود اگر نام نیای بزرگ آنان «هبة‌الله» را جایگزین نام این کتاب می‌کردیم، اما به رسم معمول در منابع و کثرت استعمال، نه «ابی‌طاهر» را استفاده خواهیم کرد - کهن‌ترین خاندان مستند سفالگر دوران اسلامی ایران و کاشان بوده‌اند که علاوه بر تولیدات انبوه و استمرار سنت استاد-شاگردی (سیصد و پنجاه‌ساله)، در زمینه‌های علمی (تألیف کتابی تخصصی در باب هنر سفالگری) نیز تأثیری انکارناپذیر بر تاریخ سفال و سرامیک جهان اسلام داشته‌اند.

در اوایل سده‌ی هفتم هجری علاوه بر تولید ظروف زرین‌فام و با دستیابی سفالگران ایرانی به تکنیک‌های پیشرفته‌ی لعاب‌سازی و استفاده از خمیر شیشه برای ساخت بدنه، عالی‌ترین و باشکوه‌ترین کاشی‌ها و محراب‌های زرین‌فام، از سوی خاندان طاهر کاشانی برای بناهای حضرت معصومه (س) در قم و حرم امام‌رضا (ع) در مشهد تهیه شدند. به‌نوعی که 'روح هنر محراب‌سازی را تا حمله‌ی مغول می‌توان محراب‌های مذکور دانست.

در این سده‌ی مغول، این روند هم‌چنان ادامه یافت و روش ساخت و تولید این ردیف منحصرأ در اختیار خاندان‌های کاشی‌ساز کاشانی و همکاران ایشان، نسلی به نسل دیگر انتقال یافت. اما خاندان طاهر کاشانی به ساخت بیشترین تعداد محراب‌ها، لوحه‌های مزار و کاشی‌های زرین‌فام، با استناد به تکنیکی ویژه در تولید این آثار منحصر به فرد، نام خود را در تاریخ سفال‌سازی ایران ماندگار ساختند. در این رهگذر با ارزیابی آثار این طایفه کاشانی، نقش و جایگاه اجتماعی آنان را در دوران اسلامی ایران بررسی می‌کنیم و بر آنیم تصویری جامع از سیر پیشرفت و موفقیت‌های هنر سفالگری ایران، به‌ویژه در زمینه‌ی ساخت کاشی و محراب‌های زرین‌فام، در سده‌های ششم تا هشتم هجری را با تکیه بر مستندات تاریخی و کشفیات باستان‌شناسی ارائه دهیم، و روش کار و رقم (امضاء) این خاندان هنرمند را بررسی نماییم.

روش معتقدی

تابستان ۹۳